

Maatschappelijke
Effecten Corona

SCP-coronakompas: Werk Kwaliteit van leven in tijden van corona

Den Haag, oktober 2020

De coronamaatregelen die gericht zijn op het indammen van de epidemiologische verspreiding van het virus grijpen diep in op hoe we werken, hoe we leven, hoe we leren en hoe we zorgen. Om de maatschappelijke gevolgen van de coronacrisis in de toekomst beheersbaar te houden, is het van belang om de effecten die corona op ons algehele welzijn heeft, mee te wegen in de huidige besluitvorming. Hoe houden we de kwaliteit van ons leven op peil en hoe houden we de samenleving als geheel bij elkaar?

Het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) heeft een aanzet gemaakt om – op basis van bestaand onderzoek – de eerste inzichten daarover samen te brengen in een SCP-coronakompas. Dit biedt inzicht in die maatschappelijke effecten, hoe die zich door de tijd kunnen ontwikkelen, en wat de mogelijkheden zijn om tijdig bij te sturen. Dat helpt om te sturen op de wendbaarheid en veerkracht van onze samenleving tijdens de duur van deze crisis, maar ook om te voorkomen dat bestaande kloven tussen specifieke groepen zich op termijn vergroten.

We hebben, gezien de mix van problemen die de coronacrisis met zich meebrengt, een mix van mogelijke handelingsperspectieven en beleidsinstrumenten verkend: economische (incentives, gedrag prikkelen), communicatieve (informatie delen, overtuigingskracht toepassen) en juridische instrumenten (regulering). Elk van deze instrumenten kan erop gericht zijn gedrag aan banden te leggen en dus te beperken (heffingen; verboden) of om gedrag juist te stimuleren (subsidies; voorlichting; geboden). Het kan sterk vanuit de overheid worden gestuurd, of meer in interactie met de doelgroep worden ontwikkeld. De handelingsperspectieven die we voorstellen zijn niet de enige denkbare. Wel kunnen we vanuit onze opgebouwde kennisbasis stellen dat de handelingsperspectieven die we voorstellen kansrijk zijn in het mitigeren van enkele negatieve gevolgen van de crisis.

Het SCP bouwt hiermee voort op eerdere inzichten, zoals die ook werden gepubliceerd in diverse beleidssignalen en publicaties over de te verwachten gevolgen van corona en het welbevinden ten tijde van corona. Alle SCP-publicaties over corona zijn [hier](#) te vinden. Het SCP-coronakompas zal de komende periode verder worden ontwikkeld ten behoeve van integrale besluitvorming door het kabinet.

Inhoud

1. Werkloosheid treft vooral kwetsbare groepen	2
2. Thuiswerken geeft druk.....	4
3. Psychische klachten door baanonzekerheid	5

Werk in tijden van corona

Naar verwachting is het aandeel werklozen in 2021 bijna twee keer zo groot als begin 2020, mits er geen nieuwe, grootschalige contactbeperkingen komen. Komen die er wel, dan wordt het aandeel werklozen naar verwachting ongeveer drie keer zo groot (CPB 2020). Mogelijk zal de werkloosheid de komende tijd sneller oplopen dan aan het begin van de vorige crisis (2008), want er zijn nu meer mensen met een flexibel contract dan toen. Bovendien lijkt voor sommige sectoren de rek er nu zo ver uit, dat men ook het 'vaste personeelsbestand' moet gaan aanpassen. Ondanks inkomensondersteuning leidt dit naar verwachting tot een toename van de armoede en in het kielzog daarvan een toename van de problematische schulden op de middellange termijn.

1. Werkloosheid treft vooral kwetsbare groepen

Laagopgeleiden, migranten, mensen met een arbeidsbeperking en jongeren zijn kwetsbaar voor de gevolgen van de crisis op de arbeidsmarkt, omdat zij vaak in flexibel dienstverband in een getroffen sector werken, zoals horeca, sierteelt, luchtvaart, de reisbranche, arbeidsbemiddeling, en cultuur, sport en recreatie. Werkloosheid leidt tot inkomensverlies en, op de langere termijn, tot verlies van vaardigheden en littekeneffecten die de verdere carrière schaden. Deze groepen hebben mogelijk baat bij economische steun die helpt hun banen te behouden, maar ten koste van het overeind houden van bedrijven zonder bestaansrecht en ten koste van een langzamer economisch herstel (De Graaf-Zijl et al. 2014; Muns et al. 2020; SCP 2020a).

- Het ging in 2019 om 19,8% van de mensen met basisonderwijs of lager en 16,7% met maximaal mavo of vmbo (circa 135.000 mensen) (o.b.v. Muns et al. 2020).
- Het ging in 2019 om 22,9% van de mensen een 1^e generatie westerse migratieachtergrond, 20,5% van de mensen met een eerste generatie niet-westerse migratieachtergrond en 18,5% van de mensen met een 2^e generatie niet-westerse migratieachtergrond (bij elkaar circa 205.000 mensen) (o.b.v. Muns et al. 2020).
- Het ging in 2019 om 21,5%-33,8% (afhankelijk van het type regeling) van de mensen met een arbeidsbeperking (in totaal circa 20.000 mensen) (o.b.v. Muns et al. 2020).
- Het ging in 2019 om grofweg 21% van de voltijd equivalenten van jongeren van 15-29 (circa 475.000 fte). Deze gegevens hebben we niet op persoonsniveau beschikbaar, maar naar verwachting betreft het aanzienlijk meer personen (o.b.v. Muns et al. 2020).

Werkenden en werklozen hebben mogelijk baat bij omscholing, zeker als ze werken in sectoren waarvan verwacht wordt dat ze niet, of slechts heel traag zullen herstellen van deze crisis. Er moet echter niet verwacht worden dat werkgevers in crisistijd dat uit zichzelf aanbieden. Een vrijblijvende verplichting brengt naar verwachting weinig in beweging (Olsthoorn et al. 2020) (Olsthoorn et al. 2020). In de nieuwe NOW-regeling wordt een verplichting opgenomen voor werkgevers om met

ontslag bedreigde werknemers van werk naar werk te begeleiden. Als zij tekort schieten kan er gekort worden op de subsidie. Ook is heroriëntatie opgenomen als onderdeel van de TOZO₃ per 1 januari. Deze concrete maatregelen helpen echter hoofdzakelijk vaste werknemers en zzp'ers, en werknemers met een flexibele aanstelling in de praktijk juist minder. Zij vallen immers niet onder de TOZO en werkgevers zijn naar verwachting ook onder de NOW minder geneigd heb aan te houden, dan vaste krachten (zie bijvoorbeeld: Olsthoorn et al. 2020; SCP 2020a).

Verwachte inkomensval flexibele werknemers en ZZP'ers

De inkomensgevolgen van de toegenomen werkloosheid wordt deels opgevangen door de WW, in welk geval de directe inkomensgevolgen voor veel mensen op te vangen zullen zijn. Flexibele (ex-)werknemers die (gedeeltelijk) werkloos worden en geen recht hebben op de WW konden tot 1 juli een beroep doen op de TOFA. Dit voorkwam dat zij een al te grote inkomensval doormaken en in gevallen zal het voorkomen hebben dat mensen in de armoede terecht kwamen. De toename van de werkloosheid en een groeiend armoederisico treft ook zzp'ers. De TOZO₃ neemt per 1 oktober de inkomensondersteunende functie voor zzp'ers van de TOZO₂ over. De bedragen die met de TOZO gemoed zijn maken dat voor zzp'ers met een hoger inkomen een stevige inkomensval te verwachten is. Bij hoge vaste lasten leidt dit tot knelling in het uitgavenpatroon en mogelijk tot schulden. Het aantal mensen met problematische schulden zal daarnaast groeien door de generieke toename van de armoede in crisistijd. Langdurige armoede en problematische schulden hebben de neiging te bestendigen en te leiden tot intergenerationele armoede (Olsthoorn et al. 2020). Dit betekent dat de gevolgen van de crisis voor sommigen nog jaren, en soms mogelijk zelfs generaties gevoeld worden.

Mogelijkheden voor beleid

De steunmaatregelen van de overheid richting bedrijven en zelfstandigen zijn te typeren als een aanpak met financiële en juridische instrumenten. In eerste instantie eenzijdig, vanuit de overheid richting sectoren, om ontslagen te voorkomen en richting flexwerkers en zelfstandigen om inkomensverlies te verzachten. In nieuwe steunpakketten worden voorwaarden aan steun verbonden die tot meer tweezijdigheid kunnen leiden, bijvoorbeeld ten aanzien van om- en bijscholing en kansen voor kwetsbare groepen. Voor die laatste groepen is het belangrijk de maatregelen te richten op het versterken van economische en sociale hulpbronnen, en het ondersteunen van de (geestelijke) gezondheid. Naarmate de crisis langer duurt is het noodzakelijker dat er meer tweezijdige afspraken gemaakt worden, bijvoorbeeld in convenanten en plannen maar mogelijk ook in cao verband. Daarbij dragen ook sociale partners verantwoordelijkheid. Voor om- en bijscholing bestaan ook gedeelde verantwoordelijkheden. De overheidsrol zal logischerwijs minder hiërarchisch sturend (moeten) worden. Communicatieve instrumenten zoals campagnes gericht op omscholing of instroom naar sectoren waar werk verwacht wordt hoort daar ook bij.

Daarbij kunnen maatregelen ondersteunend zijn die zich richten op sociale netwerken, opleiding en vaardigheden, financiële prikkels en voorlichting:

- De coronacrisis raakt sommige sectoren tijdelijk en andere permanent. Verken de mogelijkheid van steun aan sectoren die onder druk staan door de maatregelen - maar die grotendeels verwacht worden te herstellen- en afbouw van steun aan sectoren met een minder goed structureel vooruitzicht. Hiermee wordt werkgelegenheid in kansrijke sectoren behouden en kunnen sectoren waarvan het langetermijnperspectief minder goed is zich aanpassen aan de nieuwe situatie.

- Wanneer mensen werkloos worden kan omscholing niet meer via de werkgever lopen. Breng bestaande scholingsmogelijkheden onder de aandacht op relevante momenten: door werkgevers en vakbonden rondom baanverlies en door UWV en gemeenten bij de aanvraag van inkomensondersteuning. Overweeg omscholing ook voor werknemers (steviger) te koppelen aan inkomensondersteuning, bijvoorbeeld in het kader van de WW en de Participatiewet.
- Met een nieuwe ontslaggolf ligt in de rede om te herbezinnen op vormen van inkomensondersteuning voor flexibele werknemers met geen- of beperkte WW-rechten. Om de omscholing van flexibele werknemers te bevorderen kunnen werkzaam gebleken scholingsmaatregelen aan dergelijke steun gekoppeld worden.
- De uitstroom uit de Participatiewet is tot op heden laag en zal dat in tijden van hoge werkloosheid vermoedelijk blijven. Langdurige inactiviteit kan leiden tot een erosie van cognitief en sociaal kapitaal. Probeer dit te beperken, bijvoorbeeld door om- en bijscholing, of door (intensievere) inzet op bredere participatie.
- Verken als centrale en regionale overheden, met betrokken partijen, de mogelijkheden om de doorlooptijden in de schuldhulpverlening te verkorten. Verkort waar mogelijk de aanlooptijd voor start van een minnelijk traject om het voortslepen van problematische schulden zoveel mogelijk te voorkomen.

2. Thuiswerken geeft druk

Veel mensen die hun baan niet verliezen, zullen de komende periode thuiswerken. Werk is niet alleen een bron van inkomen, maar staat centraal in het welzijn van mensen en hun sociale contacten. De fysieke aanwezigheid op de werkvloer bevordert deze ‘waarde van werk’ meer dan thuiswerken: fysiek contact met collega’s is waardevoller dan digitaal contact, en de fysieke scheiding van werkvloer en thuis bevordert de emotionele scheiding van werk en privé. Wanneer langdurig thuiswerken het werken ‘verarmt’, de scheiding tussen werk en privé doet vervagen en de werkdruk doet oplopen, ligt burn-out op de loer (Ashforth et al. 2000; Echtelt et al. 2020).

De opvang van kinderen lijkt in de vorige lockdown meer bij moeders dan vaders terechtgekomen, wat deze groepen ongelijk belast en/of hen ongelijk dwingt hun gewerkte uren te verminderen. 43% van de moeders werkte in de lockdown meer ’s avonds dan daarvoor tegenover 38% van de vaders, en 57% van de moeders rapporteerde een verlies van vrije tijd tegenover 36% van de vaders (Olsthoorn et al. 2020; Yerkes et al. 2020).

Mogelijkheden voor beleid

De overheid heeft met de dwingende oproep tot thuiswerken ingezet op maatregelen die van dwang uitgaan richting bedrijven en werknemers. Het juridisch en financieel instrumentarium is en wordt ingezet. Ondersteunend daarbij – zodat mensen het ook vol blijven houden – kunnen maatregelen zijn die zich richten op het welzijn en sociaal kapitaal, op de psychische en fysieke gezondheid, maar ook op cultureel kapitaal (zoals te voorkomen dat de opvang en begeleiding van kinderen automatisch bij deeltijd werkende vrouwen terecht komt). De inzet van instrumenten op die hulpbronnen vergt veelal tweezijdigheid, dialoog en het maken van passende plannen bij sectoren, regio’s of individuele situaties. Dat stuurt de overheidsrol naar een meer interactieve dialoog en de inzet van communicatief instrumentarium, naast financieel en juridisch, en soms sturen op afstand.

- De gemiddelde mens lijkt een maximum aantal dagen te hebben dat zij zonder negatieve gevolgen thuis kan werken (al verschilt dat per persoon): een thuiswerkplafond (Echtelt et al. 2020). Verken de effecten op de besmettingsgraad én de sociale en gezondheidseffecten van het gedogen van een gedeeltelijke terugkeer naar kantoor, al is het maar voor een dag per week. Differentieer daarbij naar doelgroepen die psychisch belast worden door thuiswerken, zoals alleenstaanden of ouders met jonge kinderen, en/of naar regio afhankelijk van de besmettingsgraad.
- Het succes en de beleving van thuiswerken staan of vallen bij acceptatie en facilitering door werkgever en werknemer. Bij hen ligt ook een verantwoordelijkheid. Wees als overheid ook kritisch op een waargenomen gebrek aan facilitering, ga waar nodig in gesprek met sociale partners en overweeg een vorm van toezicht.
- Het vermijden van het sluiten van kinderopvang en scholen en het naar huis sturen van kinderen door ziekte-uitval bij personeel kan vooral moeders ontlasten, al zullen thuiswerkende vaders ook baat hebben. Weeg dit mee in de besluitvorming hieromtrent.

3. Psychische klachten door baanonzekerheid

Psychische klachten zoals burn-out zijn een belangrijke oorzaak van verzuim en uitval uit het werk. Burn-outklachten kwamen in 2019 bij 17% van de werknemers in loondienst voor. Gegevens uit juli 2020 wijzen erop dat de psychische gezondheid van werkenden, een maat verwant aan burn-out, niet of weinig is verminderd (SCP 2020b). Hoe de psychische gezondheid van mensen zich de komende tijd gaat ontwikkelen is onzeker. Uit eerdere economische neergangen is bekend dat werkenden die met baanverlies worden bedreigd of mensen die hun baan hebben verloren vaker dan voorheen psychische klachten krijgen. Dat is zorgelijk, aangezien de groep baanverliezers gaat groeien.

Mogelijkheden voor beleid

Stimulerende maatregelen die helpen het netwerk van bedrijven, geestelijke gezondheidszorg en onderwijs/coaching op orde te houden zijn nu van belang om het thuiswerken en de baanonzekerheid vol te houden terwijl de rek er psychisch uit kan gaan.

- Bedrijven hebben een verantwoordelijkheid zorg te dragen voor geestelijke ondersteuning bij uitputting en psychische druk bij hun werknemers. Biedt deze ondersteuning laagdrempelig aan door vertrouwenspersonen, coaching en bedrijfsartsen en wijs werknemers de weg in het aanbod.
- Baanverlies leidt geregeld tot een aanmelding voor ondersteuning bij UWV of gemeente. Haak hierop in met een laagdrempelig hulpaanbod en/of zorg voor een loket waar mensen terecht kunnen met een hulpvraag op het terrein van de ggz.
- De komende jaren verwachten we een grote stijging van Nederlanders met psychische klachten. Om adequaat met deze stijging om te gaan is het belangrijk om nu al te investeren in preventie en curatie in het kader van de ggz (zie het kompas 'zorg').

Literatuur

- Ashforth, B.E., G.E. Kreiner en M. Fugate (2000). All in a day's work: boundaries and micro role transitions. In: *The academy of management review*, jg. 25, nr. 3, p. 472-491.
- Echtelt, P., A. Roeters en K. Sadiraj (2020). Thuiswerken en werktijdspreiding: mogelijkheden en maatschappelijke gevolgen. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Graaf-Zijl, M. de, H. Erken, D. Lanser, W. van den Berge en E. van Loon (2014). Labour market responses to the great recession. In: G. Gelauff, D. Lanser, A. van der Horst en A. Elbourne (red.), *Roads to recovery* (p. 78-104). Den Haag: Centraal Planbureau.
- Muns, S., M. Olsthoorn, L. Kuyper en Vlasblom J.D. (2020). *Kwetsbare groepen op de arbeidsmarkt*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Olsthoorn, M., L. Herweijer, A. Merens, S. Muns en L. Putman (2020). *Verwachte gevolgen van corona voor scholing, werk en armoede*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- SCP (2020a). *Maatschappelijke gevolgen coronamaatregelen*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- SCP (2020b). *Welbevinden ten tijde van corona: Eerste bevindingen op basis van een bevolkingsenquête uit juli 2020*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Yerkes, M., S. André, J. Besamusca, C. Remery, R. Van der Zwan, P. Kruyen, D. Beckers, S. Geurts en P. De Beer (2020). *Werkende ouders in tijden van Corona. Meer maar ook minder genderongelijkheid*. Utrecht/Amsterdam/Nijmegen: Universiteit Utrecht/Universiteit van Amsterdam/Radboud Universiteit.

Colofon

Sociaal en Cultureel Planbureau

Contactpersoon

Martin Olsthoorn
T +31 6 15 20 35 87
m.olsthoorn@scp.nl

Bezuidenhoutseweg 30 | Den Haag
Postbus 16164 | 2500 BD Den Haag

Auteurs

Martin Olsthoorn en Jan Dirk Vlasblom
Den Haag, 30 oktober 2020